

KRONIKA KONSERWATORSKA

BOGUSŁAW KRASNOWOLSKI

<https://orcid.org/0000-0002-7022-999X>

(Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa)

PRACE KONSERWATORSKIE W KRAKOWIE W ROKU 2023 FINANSOWANE ZE ŚRODKÓW NARODOWEGO FUNDUSZU REWALORYZACJI ZABYTEKÓW KRAKOWA

Abstrakt

Zadania dobierane były zgodnie z założeniami programowymi Komitetu precyzowanymi od 1990 roku. Dysponowano kwotą ponad 37 mln zł, z czego 37 mln pochodziło z dotacji Kancelarii Prezydenta RP. Wkład własny beneficjentów wyniósł ponad 41 mln zł. Realizowano 142 zadania w 102 obiektach. Na Wawelu najistotniejsze zadania to konserwacja hełmu wieży Zegarowej katedry oraz piwnic Zamku Królewskiego. W historycznym centrum miasta prowadzono prace we wszystkich kościołach i licznych zabytkach świeckich. Prace na Kazimierzu akcentowały charakter tego krakowskiego satelity, wiążącego tradycje chrześcijańskie i żydowskie. Istotne znaczenie miały prace na obrzeżach miasta, w zespołach sakralnych Tyńca, Mogiły i Bielania oraz w fortach austriackiej Twierdzy Krakowskiej.

Słowa kluczowe: Społeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa, Narodowy Fundusz Rewaloryzacji Zabytków Krakowa, konserwacja zabytków Krakowa

Zasady działań Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa pozostają niezmiennie od przełomowego roku 1990. W oparciu o te zasady konstruowane są wieloletnie i roczne programy merytoryczno-finansowe. Wnioski przedkładane przez dysponentów poszczególnych obiektów zabytkowych są rejestrowane przez Biuro Społecznego Komitetu, a następnie w kilkustopniowym procesie analizowane przez Komitet. Bierze on pod uwagę walory zabytkowe, potrzeby konserwatorskie, sytuację w zespołach zabytkowych Krakowa oraz możliwości współpracy z wnioskodawcą, w tym deklarowaną przez niego partycypację w finansowaniu zadania ze środków pochodzących spoza Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa. Na pierwszym etapie powołane przez Przewodniczącego Komitetu zespoły przyznają poszczególnym zadaniom punkty według wspomnianych kryteriów. Odbyna się to oddzielnie dla różnych kategorii własności, to jest dla obiektów użyteczności publicznej, sakralnych, mieszkalnych i usługowych, dla cmentarzy oraz zespołów zieleni komponowanej. Rezultatem są listy rankingowe, przedkładane w drugim

etapie postępowania Komisjom Społecznego Komitetu. Będąc ważną wskazówką dla dalszego postępowania, listy te w żadnym wypadku nie mogą być traktowane jako ostateczne, wiążące ustalenia. Komisje Komitetu mają pełne prawo ich akceptowania, korygowania, odrzucania. Ich stanowiska są z kolei podstawą dla trzeciego etapu, w którym projekt programu działań uchwalany jest przez Prezydium Społecznego Komitetu. Ma ono pełne prawo dokonywania tu wszelkich zmian, popartych merytorycznymi uzasadnieniami. Projekt programu przyjęty przez Prezydium staje się przedmiotem obrad Plenarnego Posiedzenia Społecznego Komitetu, które podejmuje ostateczną decyzję. W ten sposób, jako obowiązujący dokument będący rezultatem pracy wielu gremiów, powstaje „Plan rzeczowo-finansowy odnowy zabytków Krakowa” na dany rok; w toku realizacji może on podlegać – i w praktyce podlega – modyfikacjom proponowanym przez Wydział Rewaloryzacji Zabytków Krakowa i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie i przyjmowanym (z ewentualnymi korektami) przez Prezydium Komitetu.

Niniejsze sprawozdanie oparte jest na materiałach opracowanych przez Wydział Rewaloryzacji Zabytków Krakowa pod kierunkiem Dyrektora Joanny Florkiewicz-Kamieniarczyk¹. W 2023 roku Społeczny Komitet dysponował – w ramach Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa – kwotą 37 411 670,46 zł. Aż 37 mln zł pochodziło z dotacji Kancelarii Prezydenta RP. Spośród pozostałych środków najwięcej (199 360,62 zł) stanowiły niewykorzystane środki z poprzedniego roku. Zbiórki publiczne (poprzez skarby ustawione w różnych miejscach) przyniosły 65 138,21 zł. Miały więc znaczenie symboliczne. Należy jednak podkreślić, że prowadzona od lat polityka Społecznego Komitetu preferującego beneficjentów wnoszących własny wkład w dzieło konserwacji krakowskich zabytków powoduje, iż środki Narodowego Funduszu stają się rodzajem „magnesu” przyciągającego istotne wkłady ze strony tychże. Ich łączne wydatki na realizację objęte wspomnianym planem wyniosły w 2023 roku 41 149 247,68 zł, a wraz z zadaniami wykraczającymi poza plan, lecz dotyczącymi uwzględnionych w nim obiektów – aż 78 013 844,92 zł. Oznacza to, że do każdej złotówki pochodzącej z Narodowego Funduszu statystyczny beneficjent dopłacał 2,10 zł. Bez owego „magnesu” nakłady takie byłyby nieosiągalne, co jest kluczowym argumentem na rzecz utrzymania Narodowego Funduszu. Pracami objęto 102 obiekty, realizując w nich 142 zadania, w znacznym stopniu kontynuowane z roku poprzedniego (lat poprzednich).

Omawiając w niniejszym artykule poszczególne realizacje, przyjęto – podobnie jak w latach ubiegłych – porządek topograficzny, kładąc nacisk na rewaloryzację poszczególnych kompleksów i zespołów urbanistycznych.

Autor dziękuje Pani Dyrektora Joannie Florkiewicz-Kamieniarczyk za przekazane informacje dotyczące wykonawców poszczególnych zadań, Panu Doktorowi Arturowi Chojnackiemu z Biura Społecznego Komitetu za pomoc w skompletowaniu materiału ilustracyjnego oraz Autorkom i Autorom udostępnionych fotografii.

WAWEL

W archikatedrze pw. śś. Wacława i Stanisława kontynuowano konserwację barokowego hełmu wieży Zegarowej (wybitne dzieło Kacpra Bażanki,

stanowiące dominantę Wzgórza, a tym samym całego miasta). Prace realizowane były przez krakowską firmę DeS Henryk Dowgier, Anna Dowgier sp.k. Jak zaznaczono w sprawozdaniu, objęły one opracowanie „dokumentacji wieży metodą skanowania [...], badania dendrochronologiczne drewna [...], kontynuację „konserwacji z oczyszczeniem, dezynfekcją, dezynsekcją i zabezpieczeniem antyogniowym konstrukcji nośnej [...], rozpoczęcie „naprawy konstrukcji murów i ściągów stalowych” oraz „wymiany pokrycia wieży [...], konserwację dzwonów (gongów): godzinowego i kwadransowego wraz z wymianą belek mocujących dzwony [...]”².

Od nawy południowej rozpoczęto konserwację osiemnastowiecznej posadzki katedry. Prace prowadzone przez konsorcjum firm Mateusz Drabczyński Konserwacja Obiektów Zabytkowych oraz Włodzimierz Drabczyński Konserwacja i Rekonstrukcja Detali Architektonicznych objęły badania („metodą skanowania [...], z użyciem georadaru [...], metodami archeologicznymi”) oraz konserwację powierzchni kamieni z wymianą nielicznych, niszczonych elementów³.

W zespole katedralnym, w dawnym Domu Mansjonarzy (dziś Muzeum Katedralne), prowadzono konserwację dolnej partii elewacji północnej (wiązanej z przebiegiem muru obronnego). Prace wykonywane przez wspomnianą firmę DeS Henryk Dowgier, Anna Dowgier sp.k. objęły konserwację gotyckich wątków ceglanych i kamiennych (oczyszczenie, wymiana spoinowania i uszkodzonych elementów, hydrofobizacja)⁴.

Na Zamku Królewskim, we współpracy z jego Dyrekcją, dofinansowano w wysokości ponad 1/3 kosztów (ponad 4 mln zł) zadanie „Wawel Podziemny – Wawelskie Lapidarium” z adaptacją i restaura-

² Sprawozdanie: DeS Henryk Dowgier, Anna Dowgier sp.k., *Konserwacja hełmu wieży z blachy miedzianej oraz drewna konstrukcyjnego Wieży Zegarowej Archikatedry na Wawelu – II etap realizacji projektu kluczowego*, wyd. komp., 2023, archiwum Wydziału Rewaloryzacji Zabytków Krakowa i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Wojewódzkiego w Krakowie (dalej: WRZK UW).

³ Sprawozdanie: Mateusz Drabczyński Konserwacja Obiektów Zabytkowych oraz Włodzimierz Drabczyński Konserwacja i Rekonstrukcja Detali Architektonicznych, *Konserwacja kamiennej posadzki w nawie południowej Archikatedry na Wawelu*, wyd. komp., 2023, archiwum WRZK UW.

⁴ Sprawozdanie: DeS Henryk Dowgier, Anna Dowgier sp.k., *Konserwacja elewacji północnej Muzeum Katedralnego – dolna partia elewacji do balustrady ganku w Muzeum Katedralnym na Wawelu*, wyd. komp., 2023, archiwum WRZK UW.

¹ *Sprawozdanie z realizacji planu rzeczowo-finansowego odnowy zabytków Krakowa na rok 2023 ze środków Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa.*

cją renesansowych piwnic skrzydła wschodniego dla eksponowania cennych elementów lapidaryjnych w ramach nowej trasy turystycznej. Prace prowadziła firma Dyskret Polska sp. z o.o. Roboty budowlano-konserwatorskie pod kierunkiem dr Bożeny Opiłło realizowały krakowskie firmy Mateusz Bąk Solidia i Secco Krzysztof Opiłło. Zakonserwowano i wyeksponowano ceglane i kamienne wątki murów z likwidacją wtórnych przekształceń, przeprowadzono konserwację kamiennych portali⁵.

Kontynuowano konserwację renesansowej attyki ściany parawanowej ujmującej dziedziniec od południa wraz z tzw. Małą Basztą, ukształtowaną w latach 1941–1943.

W otoczeniu Zamku rozpoczęto prace badawcze i rewaloryzacyjne **Drogi Fortecznej** związanej z fortyfikacjami kształtowanymi w różnych okresach (ostatecznie w ramach austriackiej twierdzy).

HISTORYCZNE CENTRUM MIASTA W OBRĘBIE PLANT

Zespoły sakralne

W kościele archiprezbiterialnym pw. **Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny (Mariackim)** rozpoczęto konserwację elewacji zachodniej z ceglanym licem oraz wieżę Hejnałową (wraz z hełmem). Jak zaznaczono w sprawozdaniu przedstawionym przez Parafię, jest to „pierwszy etap trzyletniego procesu konserwatorskiego *Dziedzictwo bazyliki Mariackiej*”⁶. Prace będą miały istotne znaczenie dla sprecyzowania technologii konserwacji gotyckich wątków ceglanych, w nawiązaniu do doświadczeń z lat dziewięćdziesiątych minionego wieku. Wykonawcą jest konsorcjum kilku firm, w którego skład wchodzi: lider – Coneks sp. z o.o. z Warszawy, Zakład Budowlany „Szarek” Czesław Szarek z Nowego Sącza oraz firma Kompleksowa Obsługa Inwestycji Dawid Szlachta z Siedlca k. Krzeszowic. Po zdjęciu korony wieńczącej hełm wieży Hejnałowej przeprowadzono jej konserwację: „odczyszczono liście korony [...]. Usunięto [...] ogniska korozji. Złocenie wykonano metodą płatkową [...]”. Dodat-

kowo przeprowadzono niezbędne prace dekarские obejmujące reperację i wzmocnienie ołowianego poszycia iglicy”⁷.

W kościele **Franciszkanów**, po ukończeniu prac w prezbiterium i transepcie, rozpoczęto konserwację wystroju w nawie, z dekoracją malarską autorstwa Tadeusza Popiela kontynuującego po roku 1900 dzieło Stanisława Wyspiańskiego. Wykonawcą jest firma AC Konserwacja Zabytków artystów-konserwatorów Aleksandra Piotrowskiego i Edwarda Kosakowskiego. W **klasztorze** kontynuowano konserwację obrazów z XVII–XIX wieku stanowiących wyposażenie wnętrza.

W **klasztorze Dominikanów** przeprowadzono remont konserwatorski fasady furty.

W **zespole klasztornym Dominikanek Na Gródku** prowadzono zabezpieczanie konstrukcyjne murów zagrożonych przez osiadanie terenu przy skarpie miejskiej i dawnej fosie Gródka. Rozpoczęto remont konserwatorski elewacji klasztornej od strony wirydarza. Prace prowadzi Firma Konserwatorska Piotr Biało Zabytki Malarstwa, Rzeźby, Architektury z Krakowa.

W kościele pw. **św. Anny** prace izolacyjne murów fasady i elewacji zachodniej kontynuowała Eska – Firma Budowlano-Konserwatorska z Krakowa.

W kościele **Pijarów pw. Przemienienia Pańskiego** rozpoczęto konserwację barokowej posadzki.

W **pojezuickim kościele pw. św. Piotra i Pawła** przeprowadzono konserwację wnętrza kaplicy Najświętszego Sakramentu ukształtowanej w obecnym, późnobarokowym charakterze (wraz z dekoracją malarską związaną z kultem św. Stanisława Kostki) w 1719 roku (il. 1, 2) oraz wnętrza nad przedsionkiem prowadzącym do zakrystii. Pod kierunkiem dr Bożeny Opiłło kontynuowano konserwację barokowych figur Dwunastu Apostołów (autorstwa Dawida Hella, 1721–1723), stanowiących pierwotnie element ogrodzenia placu przed fasadą kościoła zaprojektowanego przez Kacpra Bażankę (il. 3). Jak zaznaczono w sprawozdaniu, „zrealizowane zostały założenia programu skupiające się na zabezpieczeniu rzeźb przed dalszymi zniszczeniami i postępującą degradacją struktury kamiennej wraz z rozmyślną rezygnacją z rekonstrukcji niezachowanych partii”⁸. Po ukończeniu prac figury będą eksponowane przy dziedzińcu za prezbiterium kościoła. Oba zadania re-

⁵ Bożena Opiłło, *Sprawozdanie z prac konserwatorskich w pomieszczeniach piwnic i parteru skrzydła wschodniego Zamku Królewskiego na Wawelu w związku z organizacją wystawy lapidarium*, wyd. komp., październik 2023, archiwum WRZK UW.

⁶ *Sprawozdanie Parafii Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, Pierwszy etap trzyletniego procesu konserwatorskiego Dziedzictwo bazyliki Mariackiej. Konserwacja elewacji wieży i hełmu wieży wyższej wraz z koroną*, 15.01.2024, archiwum WRZK UW.

⁷ Ibidem.

⁸ Bożena Opiłło, *Sprawozdanie z konserwacji pięciu z dwunastu figur Apostołów znajdujących się niegdyś przed kościołem św. Piotra i Pawła*, wyd. komp., 2023, archiwum WRZK UW.

1. Kościół pw. śś. Piotra i Pawła, kaplica Najśw. Sakramentu, fragment z dekoracją malarską z 1718 roku, stan przed konserwacją. Fot. Jakub Śliwa

2. Kościół pw. śś. Piotra i Pawła, kaplica Najśw. Sakramentu, fragment z dekoracją malarską z 1718 roku, stan po konserwacji. Fot. Jakub Śliwa

3. Figury Apostołów sprzed kościoła pw. św. Piotra i Pawła w trakcie konserwacji. Fot. Bożena Opiłło

alizuje wspomniana firma Aleksandra Piotrowskiego i Edwarda Kosakowskiego. Ukończono zabezpieczenie konstrukcyjne fundamentów wschodniej części kościoła, prowadzono prace archeologiczne pomiędzy świątynią a linią dawnego muru obronnego, związane z kształtowaniem Panteonu Narodowego. Prace te prowadzi firma Twisted Design Wojciech Waławowicz z Miechowa, pracami archeologicznymi kieruje prof. dr hab. Jacek Poleski z Instytutu Archeologii UJ.

W kościele pw. św. Idziego firma Piotrowskiego i Kosakowskiego rozpoczęła konserwację wnętrza z nowożytnym wystrojem, obejmującym ołtarz główny z początku XVII wieku, parę ołtarzy bocznych z 3. ćwierci XVII wieku oraz stalle zmontowane w 1629 roku z dawnego nagrobka św. Jacka (1581–1583) z kaplicy przy kościele Dominikanów.

Dla zespołu klasztoru Reformatów i kościoła pw. św. Kazimierza Królewicza opracowano dokumentację projektową remontu konserwatorskiego podziemia.

Architektura świecka

W kompleksie dawnego kolegium jezuickiego przy kościele pw. św. Piotra i Pawła (dziś **Collegium Broscianum UJ**) kontynuowano konserwatorskie

remonty elewacji oraz rozpoczęto rekonstruowanie zabytkowej stolarki okiennej.

W dawnym zespole klasztoru Karmelitów, przez władze austriackie przekształconym po III rozbiórze Polski na więzienie, użytkowanym przez Muzeum Archeologiczne, kontynuowano prace adaptacyjne dla współczesnych funkcji muzealnych. Wykonawcą jest krakowska firma Instal-Tech Marcin Marzec.

W gmachu dawnego Krakowskiego Towarzystwa Naukowego (dziś Polskiej Akademii Umiejętności, ul. św. Jana 22), znaczącym dziele wczesnego historyzmu (arch. Filip Pokutyński, 1857–1866), kontynuowano prace remontowo-konserwatorskie.

W **Collegium Maius** kontynuowano remont dachów wraz z murami ogniowymi i kominami.

W uniwersyteckim **Collegium Novum** (arch. Feliks Księżarski, 1883–1887) konserwowano uszkodzone detale kamienne i ceglane elewacji.

W budynku **Teatru im. Juliusza Słowackiego** przeprowadzono remont konserwatorski fasady.

W **Barbakanie**, kluczowym dziele średniowiecznego systemu obronnego miasta, konserwowano wątki ceglane w elewacji południowej.

W kamienicy **Pod Kruki** (Rynek Główny 25) dokonano awaryjnego zabezpieczenia zagrożonego balkonu w fasadzie.

W kamienicy Klemensa Bąkowskiego (ul. św. Jana 12), przekazanej przezeń w 1938 roku Towarzystwu Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, pod kierunkiem kons. Bożeny Boby-Dygi kontynuowano prace w pomieszczeniach pięter związane z odkrywaniem i ekspozycją wystroju malarskiego, pochodzącego częściowo z wieku XVII, w większości z XVIII i XIX. Jak stwierdzono w sprawozdaniu z prac, „stan zachowania znalezisk był dramatyczny. Tynki były mocno odspojone, spękane, spudrowane, w dolnych partiach odpadały przy niewielkich drganiach otoczenia”. Zabiegi o charakterze zachowawczym, z wykluczeniem rekonstrukcji, objęły m.in.: „wykonanie iniekcji podtynkowych w kawernach strzykawką lekarską” z wprowadzeniem „mineralnego, wapiennego spoiwa hydraulicznego [...], utwalenie warstwy malarskiej powierzchni przy pomocy spoiwa metylolcelulozowego [...] opracowanie krawędzi odkrytych i wykonanie opasek wzmacniających z zaprawy tradycyjnej wapienno-piaskowej”⁹.

W kamienicy Hallerowskiej (ul. św. Jana 16) odsłaniano i konserwowano klasycystyczne malowidła ściennie (il. 4). Wykonawcą była Pracownia Konserwacji Zabytków El-Art Elżbieta Majerczyk-Widerska.

Prowadzono liczne remonty konserwatorskie **miejskich pałaców i kamienic mieszczańskich**: przy Rynku Głównym 7 (kamienica Montelupich), 8 (Pod Jaszczurami), 29 (Pod Blachą), 45 (kamienica Kromerowska), ul. Szczepańska 1/Sławkowska 2 (Pod Gruszką; remont ganków podwórzowych), przy pl. Wszystkich Świętych 10, ul. Grodzkiej 28 i 30, ul. św. Jana 16, ul. św. Tomasza 33, w Hotelu Francuskim, ul. Pijarska 13.

KAZIMIERZ ZE STRADOMIEM

Kościoły i klasztory

W kościele parafialnym pw. Bożego Ciała kontynuowano konserwację wystroju. Pracami objęto zachodnią parę rokokowych ołtarzy św. Antoniego i Świętej Trójcy wraz z obudową filarów między nawowych, zrealizowaną na ostatnim etapie ówczesnej modernizacji wyposażenia wnętrza, w 1775 roku. Prace, których ukończenie ma nastąpić w roku 2025, prowadzi Pracownia Konserwacji Dzieł Sztu-

ki Sima Art Sp. z o.o. pod kierunkiem kons. dra Krystyna Koziela¹⁰. Po zdemontowaniu obudowy filarów ujawniły się dwa manierystyczne epitafia: Katarzyny Foxowej (zm. 1602), ufundowane przez jej syna ks. kanonika Stanisława Foxa (wizytatora kościołów archidiecezji z ramienia krakowskich biskupów) oraz Cieniowskich (il. 5) z około 1587 roku (gdy zmarł Stanisław Cieniowski), mieszczańskie rodziny z Kazimierza, właścicieli domu w miejscu dzisiejszego kościoła Bonifratrów.

W przyległym **klasztorze Kanoników Regularnych Lateraneńskich** kontynuowano restaurację dziedzicowej, manierystycznej loggii kolumnowo-arkadowej z lat trzydziestych XVII wieku, eliminując zagrożenie konstrukcyjne.

W gotyckim, **augustiańskim kościele pw. św. Katarzyny Aleksandryjskiej i Małgorzaty** kontynuowano remont konserwatorski elewacji zachodniej; wykonawcą jest krakowska firma DeS Henryk Dowgier, Anna Dowgier. Na **krużgankach klasztornych** rozpoczęto awaryjne zabezpieczanie malowidła ściennego z około 1400 roku ze św. Augustynem. Prace prowadzi firma Mariusz Sikorski Renowacja Detali Architektonicznych z Krakowa.

W zespole klasztornym Paulinów na Skalce firma AC Aleksander Piotrowski, Edward Kosakowski rozpoczęła konserwację barokowej architektonicznej obudowy sadzawki św. Stanisława, zrealizowanej w latach 1683–1701 według wcześniejszych wytycznych biskupa Jakuba Zadzika. Opracowano też dokumentację projektową remontu murów ogrodzeniowych.

Miasto Żydowskie

W synagodze Izaaka prowadzono remont zewnętrznych schodów wiodących na emporę dla kobiet. Prace projektowe dotyczyły konstrukcyjnego zabezpieczenia sklepienia (z okresu po 1640 – około 1644), domniemanego dzieła królewskiego architekta Giovanniego Trevana. Zaniepokojenie budziło zwlekanie władz konserwatorskich z zatwierdzeniem dokumentacji ratującej cenny zabytek przed katastrofą budowlaną. Ostatecznie przyjęto projekt autorstwa dra inż. Henryka Pachli zakładający wzmocnienie sklepienia przez wklejenie mat z włókien węglowych.

⁹ Katarzyna Feć-Sfora (Bożena Boba-Dyga Art Forum), *Sprawozdanie z interwencyjnych prac konserwatorskich przy zabezpieczaniu odkryć we wnętrzach budynku przy ul. św. Jana 12 w Krakowie*, wyd. komp., Kraków 2023, archiwum WRZK UW.

¹⁰ Pracownia Konserwacji Dzieł Sztuki Sima Art Sp. z o.o., *Bazylika pw. Bożego Ciała [...]. Kontynuacja konserwacji wystroju wnętrza – konserwacja ołtarzy św. Antoniego i Świętej Trójcy – I rok realizacji*, wyd. komp., Kraków 2023, archiwum WRZK UW.

4. Kamienica Hallerowska, ul. św. Jana 16, klasycystyczna dekoracja malarska wnętrza na II piętrze po odsłonięciu i konserwacji. Fot. Elżbieta Widerska

W synagodze Tempel (Postępowej), duchowym centrum życia żydowskiej inteligencji Krakowa, kontynuowano pod kierunkiem dra inż. Henryka Pachli prace wzmacniające drewniane słupy galerii dla kobiet.

Na Nowym Cmentarzu Żydowskim, założonym na początku XIX wieku, kontynuowano prace konserwatorskie przy kolejnych macewach (il. 6, 7; firma Konserwacja i Rekonstrukcja Detali Architektonicznych Włodzimierz Drabczyński) oraz rozpoczęto remont konserwatorski muru ogrodzeniowego (firma KROZ Henryk Pachla).

Zabudowa świecka

Rozpoczęto remont konserwatorski elewacji kamienicy (dawnego hotelu) przy ul. Krakowskiej 2/Miodowej 2/Józefa Dietla 43 z lat 1885–1890 oraz przy ul. Józefa Dietla 97/Wrzesińskiej 1 (arch. Beniamin Torbe), związanej z wytyczeniem ulicy Wrzesińskiej w latach 1901–1902, stanowiącej wraz z przeciwną (ul. Józefa Dietla 99/Wrzesińska 2) istotny akcent urbanistyczny. Dofinansowano remont konserwatorski elewacji kamienicy przy ul. Starowiślniej 45/Berka Joselewicza 22.

5. Kościół pw. Bożego Ciała, epitafium rodziny Cieniowskich (ok. 1587) ujawnione po demontażu obudowy filara międzynawowego. Fot. Krystyn Koziół

6. Nowy Cmentarz Żydowski na Kazimierzu, macewa Rozalii Schönberg przed konserwacją. Fot. Marek Sawicki

7. Nowy Cmentarz Żydowski na Kazimierzu, macewa Rozalii Schönberg po złożeniu i konserwacji. Fot. Marek Sawicki

DAWNE PRZEDMIEŚCIA KRAKOWA

Na **obrzeżu Plant** w budynku dawnej Akademii Handlowej (ul. Kapucyńska 2) zakończono restaurowanie elewacji konserwacją stolarki okiennej. Podobny zakres miały prace we „**Floriance**” (ul. Basztowa 8), gdzie ponadto przeprowadzono remont dachu nad aulą. W dawnej siedzibie **Instytutu Technicznego** (arch. Sławomir Odrzywolski, początek XX wieku, dziś Dom Technika, ul. Floriana Straszewskiego 28) rekonstruowano stolarkę okienną oficyn. Prowadzono remonty konserwatorskie w **kamienicach** przy ul. Podzamcze 14/Floriana Straszewskiego 2, św. Gertrudy 9, Basztowej 23 (arch. Sławomir Odrzywolski i Wacław Kaczmarek, 1880–1890).

W zespołach zabudowy przy **Alejach Trzech Wieszczów** kontynuowano odtwarzanie stolarki w gmachu Biblioteki Jagiellońskiej, projektowanej – wraz z architekturą i wyposażeniem – przez Wacława Krzyżanowskiego.

W krużgankach **Domku Loretańskiego** z lat 1712–1719, należącego do zespołu klasztoru **Kapucynów**, badano i konserwowano elementy wystroju malarskiego. Wykonawcą prac jest Pracownia Konserwacji Zabytków Katarzyna Stępień z Krakowa. W skład zespołu prowadzącego badania i opracowującego założenia projektowe, oprócz dr Stępień – konserwatora dzieł sztuki, weszli historycy sztuki: dr hab. Paweł Pencakowski i Wiktoria Kałwak oraz geodeta Piotr Pióro. Opracowane dokumentacje¹¹ są istotnym osiągnięciem badawczym,

¹¹ Katarzyna Stępień, *Prace badawcze wraz z projektem konserwatorskim ekspozycji malowideł ściennych na ścianach i sklepieniu krużganków Kaplicy Loretańskiej w zespole zabudowań klasztoru Braci Mniejszych Kapucynów w Krakowie*, wyd. komp., Kraków 2023; Katarzyna Stępień, Piotr Pióro, *Prace badawcze wraz z projektem konserwatorskim ekspozycji malowideł ściennych na ścianach i sklepieniu krużganków Kaplicy Loretańskiej w zespole zabudowań klasztoru Braci Mniejszych Kapucynów w Krakowie: dokumentacja pomiarowa*, wyd. komp., Kraków 2023, archiwum WRZK UW.

a zarazem niezwykle ważną przesłanką dla kształtowania praktyk konserwatorskich wobec szczątkowo zachowanych malowideł o wybitnych walorach nie tylko estetycznych, lecz i niematerialnych. Doniosłym osiągnięciem było zebranie obszernego materiału ikonograficznego dla poszczególnych scen w polach sklepienia (dotyczą one życia Marii, obejmują też scenę *Przeniesienia Domku Loretańskiego* przez aniołów) i na ścianach tarczowych (zapewne sceny z życia mnichów na tłach krajobrazowych). Zgromadzone materiały dają zróżnicowane – w zależności od stanu zachowania – wyobrażenia o pierwotnym charakterze tych kompozycji, przypisanych przez wspomnianych Autorów Andrzejowi Radwańskiemu. W cytowanych sprawozdaniach zaznaczono, że „sama konserwacja techniczna już stała się pierwszym krokiem do stabilizacji podłoża poprzez odciążenie go z dużej ilości wtórnych nawarstwień. Efektem koniecznego usunięcia tychże warstw stało się odsłonięcie pierwotnych wypraw dekorowanych malowidłami ściennymi”. Szczególną rolę odegrało sporządzenie dokładnej dokumentacji pomiarowej: „opracowanie modelu 3D wnętrza krużganków”, z oparciem inwentaryzacji stanu istniejącego na skaningu laserowym. Podkreślając wybitną, niematerialną wartość wnętrza, którą „można [...] wesprzeć chociażby przez dopełnienie i uczytelnienie [...] polichromii”, w trosce o oryginał zalecono zróżnicowane postępowanie odnośnie do poszczególnych fragmentów i scen, zależnie od stanu zachowania: „Retusz, traktowany zachowawczo, zawsze daje możliwość powrotu i dopracowania detali [...]. Zależnie od miejsca oraz stanu zachowania, ilości i formy malowideł, podjęte prace powinny być traktowane indywidualnie. Nie ma jednego optymalnego rozwiązania”. Podkreślono konieczność prowadzenia dalszych badań historycznych i kwerend. Rozwiązanie problemu, zróżnicowane – jak postulowano – w różnych fragmentach malowideł, powinno nastąpić w kolejnym etapie badań, w 2024 roku. Cyfrowa rekonstrukcja prezentowana *in situ* może tu zająć miejsce rekonstruowania malowideł. Ta ostatnia czynność, uzasadniona dla powtarzalnych elementów ornamentalnych, byłaby niepożądana dla słabiej zachowanych przedstawień figuralnych.

Na terenie **dawnej jurydyki Wygoda** kontynuowano remont konserwatorski **willi „Kosakówka”** (pl. Juliusza Kossaka 4) prowadzony staraniem Muzeum Sztuki Współczesnej MOCaK jako adaptacja dla celów muzealnych, z ekspozycją tradycji wielopokoleniowej, zasłużonej dla kultury polskiej rodziny Kossaków.

Przy **ulicy Łobzowskiej, w kościele pw. Zmarłychwstania Pańskiego** (arch. Wandalin Beringer, 1885–1892) kontynuowano restaurację elewacji; prace objęły też zabudowania klasztorne. Objęły one północny rząd barokowych stall w prezbiterium. Detale snycerskie srebrzono srebrem „strącanym” i płatkowym oraz złotem płatkowym. Pracami wykonywanymi przez firmę Piotra Białki kierowała mgr kons. Halina Koziana-Białko. Ta sama firma dokończyła tu konserwację wnętrza kaplicy pw. Matki Boskiej Bolesnej z ekspozycją elementów romańskich i wczesnogotyckich według badań i wytycznych arch. dra Waldemara Niewaldy i Haliny Rojkowskiej oraz konserwacją malowanych gotyckich zacheuszy. W **klasztorze Karmelitanek Bosych** ta sama firma kontynuowała konserwację elementów barokowego wyposażenia, zwożonego tu w dobie niewoli narodowej przez zakonnice z likwidowanych klasztorów pod zaborem pruskim.

W obrębie dawnej **jurydyki Radziwiłłowskie** dofinansowano remont konserwatorski fasady kamienicy przy ul. Radziwiłłowskiej 12.

Na **Zwierzyncu, w kościele Norbertanek pw. św. Augustyna i Jana Chrzyciela** firma Piotra Białki kontynuowała ekspozycję i konserwację późnoromańskiego portalu w wejściu od północy wraz z remontem kruchty i wprowadzeniem zabezpieczenia przeciwwilgociowego. W pomieszczeniu przyległym do siedemnastowiecznej wieży konserwowano i ekspozycję fragment późnoromańskiej, ceglanej północnej elewacji kościoła (il. 8). Opracowano dokumentację remontu dachów klasztoru. Kontynuowano remont konserwatorski drewnianej **kaplicy pw. św. Małgorzaty** z odkażaniem elementów wyposażenia. Na **cmentarzu Salwatorskim** kontynuowano remont konserwatorski kaplicy. W obrębie willowego **osiedla Salwatorskiego** z 1910 roku kontynuowano remont konserwatorski elewacji willi przy ul. Gontyny 10. Na terenie dawnego **Półwsia Zwierzynieckiego** kontynuowano remont konserwatorski elewacji modernistycznego budynku „**Dworca Wodociągowego**” (ul. Senatorska 1; arch. Jan Rzymkowski, początek XX wieku).

Na **Dębnikach, w barokowej kaplicy pw. św. Bartłomieja**, rozpoczęto prace remontowo-konserwatorskie z wymianą instalacji elektrycznej.

Kontynuowano remonty **budynków szkolnych z lat autonomii galicyjskiej**, m.in.: szkoły przy ul. Aleksandra Lubomirskiego 19/21.

Dofinansowywano prace remontowo-konserwatorskie w **kamienicach** kształtowanych w dobie autonomii galicyjskiej przy ul. Długiej 18 i 62/Je-

8. Kościół Norbertanek pw. śś. Augustyna i Jana Chrzciciela, fragment późnoromańskiej, ceglanej elewacji północnej, stan po konserwacji. Fot. Paweł Romanowicz

rzego Żuławskiego 1, ul. Stefana Batorego 2 i 15a, ul. Krupniczej 12/Loretańskiej 2, pl. Na Groblach 17, ul. Ludwika Zamenhofa 13, ul. Marii Skłodowskiej-Curie 4, ul. Zwierzynieckiej 5.

PODGÓRZE

W kościele parafialnym pw. św. Józefa przeprowadzono konserwację zegara wieżowego. Wykonawcą była firma RDUCH B&C Sp. z o.o. z Czernicy k. Wodzisławia Śląskiego.

Od prac badawczych i projektowych¹² rozpoczęto rewaloryzację starego cmentarza Podgórskiego (il.

¹² *Sprawozdanie z prac przeprowadzonych w 2023 r. w ramach zadania: Roboty budowlane, prace konserwatorskie i restauratorskie na Starym Cmentarzu Podgórskim w Krakowie – Etap 1 i Etap 2 projektu kluczowego pn. „Ocalić najstarszą miejską nekropolię przed degradacją i zapomnieniem. Rewaloryzacja Starego Cmentarza Podgórskiego w Krakowie, miejsca spoczynku i upamiętnienia wybitnych obywateli dawniej odrębnego miasta Podgórze”*, archiwum WRZK UW.

9). Ogólne założenia przewidują powiązanie okaleczonej (w wyniku przeprowadzenia linii kolejowej i ulicy Telewizyjnej) pierwotnej kompozycji z nową aranżacją, w tym ekspozycję elementów lapidaryjnych (które utraciły swą pierwotną sytuację) w poddanym konserwacji murze cmentarnym, oraz częściowe odtworzenie niektórych nagrobków (w tym neogotyckiej kaplicy Cieślaków) jako akcentu na osi wytyczanej głównej alei. Podstawą realizacji jest projekt z 2020 roku (architektura: mgr inż. arch. Bartosz Michalski; konstrukcja: mgr inż. Zbigniew Jastrząbski), prace prowadzi firma Solidia Mateusz Bąk.

Na nowym cmentarzu Podgórskim kontynuowano konserwację grobowców i pomników przy głównej alei i alejach do niej prostopadłych.

Kontynuowano remont konserwatorski kamienicy przy ul. Bolesława Limanowskiego 4/Węgierskiej 12 z około 1880 roku. Dofinansowano analogiczny remont kamienicy przy pl. Emila Serkowskiego 9, podjęto remont konserwatorski modernistycznej willi-bliźniaka na Wzgórzu Lassoty, przy al. Edwar-da Dembowskiego 10.

ZESPOŁY NA OBRZEŻACH MIASTA

W opactwie Benedyktynów w Tyńcu, w ścisłej współpracy z klasztorem Benedyktynów, dofinansowano w wysokości 1,8 mln zł (niespełna 1/3 kosztów zadania) prace badawcze i konserwatorskie polegające na eksponowaniu i udostępnianiu romańskich pozostałości zespołu. W kościele klasztornym pw. śś. Piotra i Pawła rekonstruowano organy (il. 10) z emporą w prezbiterium. Wykonawcą prac przy organach jest Szymon Lech Januszkiewicz (firma SLJ Budowa Organów) z Pruszcza Gdańskiego¹³. Rekonstrukcję rokokowej empory prowadził Marcin Ciba (Veritas Arte Sp. z o.o.), rekonstrukcję organów Szymon Lech Januszkiewicz. Nadzór inwestorski sprawował reprezentant opactwa, dr hab. Michał Tomasz Gronowski OSB. Jak zaznaczono w *Projekcie wyko-*

¹³ SLJ Budowa Organów Szymon Lech Januszkiewicz, *Raport. Opactwo Benedyktynów w Tyńcu [...]. Rekonstrukcja renesansowych organów wraz z emporą w prezbiterium i konserwacją relikwii empory organowej – I rok realizacji*, wyd. komp., 2023; idem, *Rekonstrukcja organów renesansowych w prezbiterium kościoła klasztoru OO. Benedyktynów w Tyńcu. Projekt wykonawczy*, wyd. komp., Pruszcz Gdański 05.12.2022; Szymon L. Januszkiewicz, *Raport z realizacji zadania pod tytułem: II etap realizacji zadania – rekonstrukcja organów renesansowych w prezbiterium kościoła klasztoru OO. Benedyktynów w Tyńcu*, wyd. komp., 2023, archiwum WRZK UW.

9. Podgórze, prace konserwatorskie na Starym Cmentarzu. Fot. Agnieszka Rudnik

nawczym, „organy pod względem konstrukcyjnym oparte będą na rozwiązaniach zachowanych w organach kościoła pw. św. Jana Chrzciciela w Żółtym Potoku, organach kościoła św. Anny w Marynowicach [pochodzących sprzed 1636 roku – przyp. aut.] oraz na organach J. Eberta katedry w Innsbrucku”. Wykorzystywana jest dokumentacja fotograficzna prospektu organowego, rozebranego w 1940 roku (m.in. fotografia Tadeusza Przytkowskiego z 1929 roku). Pod względem stylistycznym manierystyczny prospekt należy wiązać z pracami prowadzonymi w tyńckim kościele w latach 1618–1622.

W Mogile, w kościele Cystersów pw. Wniebowzięcia N.P. Marii i św. Wacława, kontynuowano prace konserwatorskie w kaplicy Krzyża Świętego w północnym ramieniu transeptu oraz w przyległych do transeptu kaplicach bliźnich. Wykonawcą jest krakowska firma Eugeniusz Grochal „Renowacja” Pracownia Konserwacji Dziej Sztuki. W sąsiedztwie kontynuowano remont konserwatorski drewnianego domu młynarza klasztornego. W drewnianym kościele pw. św. Bartłomieja prowadzono dalsze prace we wnętrzu przy barokowej polichromii oraz dokonano roboty przy instalacji elektrycznej.

W eremie Kamedulów na Bielanych prowadzono prace we wnętrzu kościoła pw. Wniebowzięcia N.P. Maryi: ukończono konserwację wystroju prezbiterium, rozpoczęto analogiczne prace w nawie głównej. Roboty prowadziła firma Piotra Białki. Były one związane z uporządkowaniem instalacji elektrycznej.

10. Kościół Benedyktynów pw. śś. Piotra i Pawła w Tyńcu, manierystyczny prospekt organowy w toku konserwacji. Fot. Michał Gronowski OSB

Na **Woli Justowskiej** rozpoczęto przewidzianą na kilka lat rewaloryzację tzw. **willi Decjusza** (faktycznie ukształtowanej przed rokiem 1632 staraniem Stanisława Lubomirskiego, z przekształceniami dokonanymi w XIX wieku), obejmującą architekturę, taras przed fasadą i założenie parkowe. Opracowano ekspertyzy i projekt dotyczący tarasów, w tym reprezentacyjnego, ze schodami w fasadzie (Agencja Projektowa Architektury „Ekspo” Krzysztof Kiendra, Jadwiga Kiendra).

W **Łobzowie**, w gmachu dawnego **Instytutu Kadetów** (arch. Feliks Księżarski, 1854–1855) adaptującym podmiejską rezydencję królewską kontynuowano remont konserwatorski neogotyckich elewacji.

Kontynuowano prace projektowe i realizacyjne w **szpitalnym zespole miasta-ogrodu w Kobierzynie** z lat 1910–1917 (arch. W. Klimczak, przy współpr. A. Budkowskiego, T. Zielińskiego, T. Stryjeńskiego).

W **Plaszowie** porządkowano otoczenie pomnika upamiętniającego ofiary hitlerowskiego **Konzentrationslager Plaszow**. Prace według projektu arch. Borysława Czarakcziewa wykonała krakowska firma RE-Bau Sp. z o.o.

W **Krzesławicach** prowadzono remont konserwatorski drewnianego kościoła pw. **św. Jana Chrzciciela i Matki Boskiej Szkaplerznej**, przeniesionego z Jawornika pod Myślenicami.

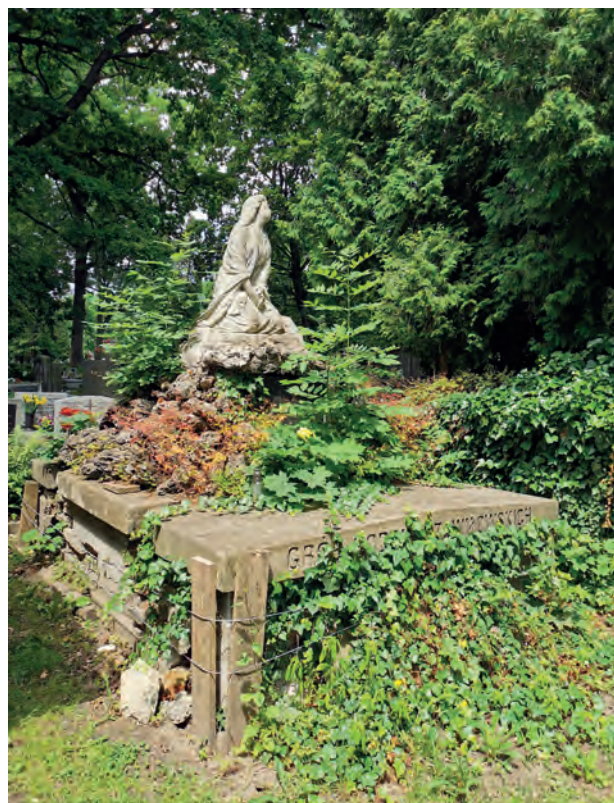
W **Pleszowie**, w klasycystycznym kościele parafialnym pw. **św. Wincentego i Narodzenia N.P. Maryi**, restaurowano okna oraz schody prowadzące na chór muzyczny i poddasze.

W **Borku Fałęckim**, w kościele parafialnym pw. **Matki Boskiej Zwycięskiej** (arch. Tadeusz Rutie, 1937–1939) stanowiącym jedną z dominant we współczesnej panoramie Krakowa, dokonano – w trybie awaryjnym – wymiany pokrycia dachowego wraz z remontem wieżyczki na sygnaturkę. Wykonawcą była firma Robert Dudek P.P.H.U. Blachman z Pcimia.

Na **cmentarzu Rakowickim** prowadzono konserwację licznych grobowców i nagrobków (il. 11, 12).

AUSTRIACKA TWIERDZA KRAKOWSKA

Kontynuowano prace w **forcie nr 31 „Św. Benedykt”** z lat 1853–1856 związanym z pierwszym etapem kształtowania twierdzy, przeznaczonym dla centrum edukacji dzieci i młodzieży. Kontynuowano prace w **forcie nr 2 „Kościuszko”**, polegające na zabezpieczaniu i uczytelnianiu bastionów i kurtyn (il. 13). Dalsze prace w zaniedbanym **forcie nr 48a „Mistrzejowice”** dotyczyły wprowadzenia zabez-

11. Cmentarz Rakowicki. Grobowiec rodziny Zawilowskich przed konserwacją. Fot. Agnieszka Rudnik

pieczeń i modernizacji związanych z przewidzianą funkcją użytkową. W **forcie nr 49 „Krzesławice”**, wzorowo użytkowanym przez Młodzieżowy Dom Kultury, kontynuowano rekonstruowanie przebiegu i profili fos. Kontynuowano prace w **forcie 49½ „Grębałów”**, użytkowanym przez Ognisko Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej „Przyjaciół Konika”. W **forcie nr 52½ „Skotniki”** prowadzono dalsze prace związane z funkcją Centrum Dokumentacji Zsyłek, Wypędzeń i Przesiedleń. W **forcie nr 50a „Lasówka”** rozpoczęto prace adaptacyjne na cele muzealne.

Spółeczny Komitet Odnowy Zabytków Krakowa jest – od chwili powstania w roku 1978, a co najmniej od powołania w odnowionym składzie w 1990 roku – ważnym czynnikiem w procesie rewaloryzacji zespołów zabytkowych Krakowa, a poprzez społeczną działalność dziesiątków wybitnych specjalistów szeroko popularyzuje to dzieło. Zmiana wyglądu Krakowa, jaka dokonała się w ostatnich dziesięcioleciach, to także zasługa Komitetu. Jego doświadczenia to ważny wkład w budowę współczesnej filozofii konserwatorskiej, w której – posługując się sformułowaniem śp. prof. Andrzeja Tomaszewskiego – „niematerialne i materialne wartości kultu-

12. Cmentarz Rakowicki. Grobowiec rodziny Zawiłowskich po konserwacji. Fot. Agnieszka Rudnik

13. Fort nr 2 „Kościuszko”, kurtyna II–III z barkiem bastionu II, po rekonstrukcji ściany kominowej i konserwacji ceglanych relikwów. Fot. Halina Rojewska

rowe winny stanowić równoważne elementy oceny dóbr kultury”¹⁴. Komitet jednak nie jest – nie chce być i być nie może – władzą konserwatorską. Może finansować lub współfinansować prace w obiektach, których właściciele wystąpili z odpowiednimi wnioskami. Wobec braku takich wniosków – pozostaje bezradny. A pewne zjawiska niepokoją. Wczesnoklasycystyczny pałac Wodzickich przy ul. św. Jana 11 dalej zamienia się w slums. Wciąż zbyt małe są nakłady na zabytkową zabudowę mieszkalną w Podgórzu, zarówno tę z czasów powstania miasta w końcu XVIII wieku, jak i tę z czasów autonomii

¹⁴ Andrzej Tomaszewski, *Materialne i niematerialne wartości dóbr kultury w tradycji i nauce zachodniej*, w: idem, *Ku nowej filozofii dziedzictwa*, Kraków 2012, s. 69.

galicyjskiej. W pełnej sprzeczności z wysokością nakładów na siedzibę krakowskiego „Sokoła” pozostaje zaniedbanie „Sokoła” podgórskiego, okaleczonego brakiem wieżowego hełmu – dominanty. Nadal brak jest także wniosków o rewaloryzację zespołów dworskich w dzisiejszych granicach miasta.

Bogusław Krasnowolski – dr hab., prof. UP JPII, historyk sztuki i historyk, wykładowca krakowskiej ASP (Wydział Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki). Od 1990 roku wiceprzewodniczący Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, od 2002 roku przewodniczący Komisji Programowania i Oceny Realizacji SKOZK; autor licznych publikacji naukowych z zakresu historii urbanistyki średniowiecznej, sztuki Krakowa i Małopolski, historii i teorii ochrony zabytków.

CONSERVATION WORK IN KRAKOW IN 2023 FINANCED BY THE NATIONAL FUND FOR THE RESTORATION OF KRAKOW MONUMENTS

The Social Committee for the Restoration of Kraków Monuments (SKOZK) operates in accordance with the principles set out in the landmark year of 1990. The selection of tasks is determined by an assessment of the conservation needs and historical values of individual buildings. In 2023, the Committee had over PLN 37 million at its disposal, 37 million coming from a grant by the Chancellery of the President of the Republic of Poland. These funds work like a “magnet” on the beneficiaries of the Committee, who contributed a total of over PLN 41 million. 142 tasks were carried out at 102 sites (largely continuations).

At the Wawel Castle, the works included the Cathedral (the helmet of the Clock Tower) and the Royal Castle (conservation of the cellars). In the historic centre, the conserva-

tion of the western façade of St Mary’s Church is particularly important. In the centre, work has been carried out on almost all historic religious complexes and numerous secular buildings. In Kazimierz, the continued conservation of the decoration of the Corpus Christi parish church and work in the former Jewish Town are particularly noteworthy. Within the former suburbs, the conservation of the late-Romanesque remains of the Premonstratensian (Norbertine) Church in Zwierzyniec produced significant results. On the outskirts of the city, large-scale work was carried out on the Benedictine Abbey in Tyniec and the Cistercian Abbey in Mogiła, the Camaldolese Monastery in Bielany, and the defensive works of the Austrian fortress from the second half of the 19th century.

Keywords: Social Committee for the Restoration of Krakow Monuments, National Fund for Restoration of Krakow Monuments, conservation of Krakow monuments